

Vägivalla dialektika

Ilmar Vene*

Kui puudustest vabad pole isegi mitte jumalad, siis mida arvata inimestest? Säärane võis olla üldteooria, millest lähtudes hakati vaagima küsimust täiusliku riigi võimalikkusest. Platonil polnud mõtteski endalt eelnevalt küsida, *mispärast* kõik talle tuntud riiklikud moodustised vajavad täiustamist.

Teistsuguseks kujuneb olukord ainulise ja kõikvõimsa Looja ilmudes; kui täiuse kehas-taja loomistöö tulemusel on saanud teoks midagi puudulikku, siis ju otsemaid kerkib küsimus, mispärast ei kujunenud loome Looja vääriliseks? Vähe sellest; peatselt hakatakse huvi tundma sellegi vastu, mispärast Jumal kord juba loodud maailmas laseb toimida halbuse põhjustajail.

Peagi jõuti vastuseni, mis jäi ühesuguseks paljude sajandite jooksul: Jumala teed on äraarvamatud. Kõigest täienduse korras saaksime osutada ka Augustinuse äratundmisele, mille kohaselt halba kui sellist üldse pole; puudulikkus olevat võimalik ainult kasina positiivsusega. Aga selline veendumus sai talle osaks alles hiljem, eelnevalt pidi tulevane kirikuisa pikemat aega manihheistide sekti kuuluma. Miks? Seletus peaks seisnema selles, et nimetatud koolkonna õpetus oli talle tundunud kõige mõistuspärasem.

Odavamailguse provokatsioonina võib selline ütlemine tunduda ainult esmapilgul. Kui dualismi kord juba tunnistada, siis tuleks seda teha algusest peale; igatahes mõjub edasine selle tingimuse täitmisel mõistuspärasemalt. Nähtav ainelisus on halb ja nähtamatu vaim hea – mis saaks olla sellest arusaadavam? Küsitavused kerkivad alles arutluskäigu jätkamisel. Kui vaim on hea, siis kõik täisväärtuslikud inimesed, endastki mõista, soovivad selle hüve kasvatamist, aga mismoodi mõõta nähtamatu vaimu kasvamise määra? Eks ikka noodsamad, kes on pühendunud oma vaimu kasvatamisele, esinevad ühtaegu edusammude mõõdupuuna. Aga inimlikud otsused olenevad teatavasti hindaja suvast. Lihtsurelik, olles alustanud oma teed Kõigekõrgema poole, asub Kõigekõrgema osasse ise.

Kui see raskus jääb arvestamata, siis püüdluste jätkamisel hakkab selguma kurja ainelisuse eelisseisund: on ju nähtav maailm igapäevase kättesaadav ja mõistetav, sellal kui vaimu asjus tuleb meil leppida kõigest ebamääraste sõnadega. Järjekindel manihheism viib mõõdapäasmatult niikaugale, et selle maailma vürst muutub määravaks.

Tohib oletada, et Augustinus seda mõistis; igatahes näib selle kasuks rääkivat tema pöördumine põhimõttelise monoteismi poole. Ainulise Jumala tunnistamisel jääb Vastasele kõigest teisejärguline osa; ta suudab ainult nii palju, kui palju talle lubatakse. Kuid väga palju on ka sellest, missugune vaimus iseloomustab aega kõige üldisemalt. Selles suhtes mõjub väga näitlikustavalt ajajärk, mis keskaja lõpu seob uusajaga. Eales pole kurat olnud nii abitu nagu kristliku ajastu lõpuaegadel, kuid 15. aastasaja teisel poolel saab alguse otsustav muutus: ketserlus sigib, patusus võimendub, raha vajatakse järjest rohkem ja see kõik annab Kurivaimule jõudu juurde. Mis aga iseäranis silmahakkav: valdavaks muutub kujutlus, mille kohaselt kurat suudab kahju teha ainult inimeste kaudu ja nende kaasaaitamisel. Justkui tema seisund keskajal olnuks selles suhtes teistsugune...

Ebakõlad annavad endist märku arengu lõpustaadiumis, kuid ka alguses oli olukord täiusest kaugel. Mida näiteks arvata Vastase ilmumise loost? Saame teada, et valguseingel, Lucifer, olevat esialgu kõiki ingliseid ilult ületanud, kuid seejärel muutsid kadedus ja kõrkus

* Ilmar Vene (1951), kirjanik, tõlkija, Kolkja side, 60301 Tartumaa, ilmar@vene.ee

ta Jumala peavaenlaseks. Kes ei taipaks, et tegemist on pildiga, mis Homerose maalinguist jääb maha ainult kujutlusvõime kehvuse ja sõnalise nappuse osas?

See tuleb pähe kõigepealt, kuid kogu keerukust toodud tähelepanek ei ammenda; vastupidi, mida kauem probleemil peatuda, seda rohkem koguneb küsitavusi. Missugusena peaksime toda valguseinglit kujutlema, ainelise või ainetuna? Sajandeid tagasi kõneldi mingist ainetust substantsist ja sellest piisas; samas ei kaheldud, et kurat saab ilmuda nähtavana. Aga saab siis pettepillt ainetu olla? Küsimus tundub juba ette rumalavõitu, kuna tegemist on Jumalalt pärineva, inimese loomisele eelnenud loomega. *Succubused* ja *incubused* ilmusid sellepärast, et võimest luua inimhing jäeti Kurivaim ilma; ainult inimhingi pidi ta kavaluse teel Jumalalt varastama, ülejäänud oli talle vist jõukohane.

Eituse vaim ei saa kuidagi olla eituse kui selline; oleks nähtus mingil moel võimalik, siis tal ju tuleks alustada iseenda eitamisest, s. t. ärakaotamisest.

Sedalaadi kitsaskohad ilmuvad, kui oleme järele andnud kiusatusele rääkida ülemõistuslikud asjad mõistuspäraseks. Kestvama arengu käigus jõuavad umbseisuni niihästi dualism kui ka monoteism. Dualismi peapuudusele oleme juba osutanud: nähtava maailma eelisseisund muutub ajapikku üha ilmsemaks ja seepärast saab Vastasest selle maailma vürst kõige otsemas mõttes. Monoteismile seevastu kujuneb saatuslikuks hoopis järjekindel positiivsus. On arengu käigus jõutud niikaugele, et küsimus kuradist paneb veel ainult ebalema, siis ju möödapääsmatult hakkavad ähmastuma ka isikulise jumala piirid; individuaalsuse varjundiga usundi asemele tulevad panteismi ebamäärased vormid. Ja nende järgneb deism, ilmalikustumise eelaste.

Kuid miks me kristlikku monoteismi peaksime võtma ainulisena; ei ole kuulda, et islamimaailmas kurdetaks ilmalikustumisest tulenevate hädade üle. Nii ju on, aga samas tuleks mõnda, et meil ka islami seisundist pole kuigivõrd usaldusväärset ettekujutust. Katsed üldistada paljude erinevate inimeste meelsust on juba ette määratud väga osalisele õnnestumisele. Mida me õieti teame *tegelikust* olukorrast? Juhtub televisioon tutvustama elu Iisraeli linnades, siis esimestena hakkavad tänavapildis silma mustade kaabude kandjad; kuulduste põhjal teatakse, et niimoodi antakse pühäl maal märku ortodoksses meelsusest: mida laiema äärega kaabu, seda vanameelsem on kandja eluviis. Mõistagi paneb tumedate kübarate suhteline arvukus esmapilgul hämmastama, aga hämming kaotab tunduva osa intensiivsusest, kui oleme teada saanud, et mustade kaabude kandmise eest saadakse riigilt ainelist toetust. Mida arvata sissetulekuga seostuvast meelsusest?

Turbanite kandmisega ei saa vist midagi teenida ja see võiks sobida selgituseks, mis pärast neid enam pole näha. Aga kas sellest johtub, et islam seostub ainult selgepiirilise, ekstreemsuseni mineva meelsusega? Ka islamiusulised oskavad hinnata ainelisest healust tulenevaid hüvesid; oleks teisti, siis soovijaid ütelda Euroopas lahti oma ainuõigest usust ei ilmuks üldse.

Eriliselt väärrib sedapuhku toonitamist, et islamit tunnistava inimese maailmapilt taandub suuresti fatalismile: üha uuesti ja kõikvõimalikes vormides korratakse talle, et jumalik tahe määrab selles maailmas enam-vähem kõik. Aga kui inimülesus on sedavõrd määrav, siis ju küsimus selle hea- või pahaloomulisusest kaob iseenesest. Varakristlikke arusaamu, vähemasti käesoleval juhul, lahutab islamiusuliste omadest lausa lõhandik. Varakristlased oma jultumuses mitte ainult ei pärinud seletusi jumaliku tahte üksikute, kummalistena tundunud avaldumiste kohta, vaid nad jõudsid koguni küsimusteni nagu: millega tegeles Jumal enne maailma loomist? Islamiusuliste seisukohalt tuleks nimetatud juhul kõne alla ainult retooriline küsimus: kes olen mina, et säärase asjade vastu huvi tunda?

Sellest omakorda tuleneb, et kõrvale jääb ka kurjuse probleem; esineb ju islamiusulise silmis ainult üht liiki halbust ja selleks on vastuseis jumalikle tahtmisele. Siitpeale peaksime aimama, missugusest allikast on lähtunud nn. islami ekstremism: tõelised islamiusu-

lised, olles tuvastanud jumaliku tahtmise vaenajad, on end tervenisti pühendanud ainuõige ettemääratuse täidesaatmisele.

Sedalaadi jutud mõjuvad ehk liiga üldsõnaliselt, kuid inimlikkus on kord juba valdkond, mille mõtestamisel ei saa üldistamisest eales küll. Mõte ei tarvitse puududa isegi väidetest, mis ehk esmapilgul tunduvad lubamatu naiivsusega. Missugusena kujutleda näiteks reaktiooni, kui keegi rabaks meid arvamusega, mille kohaselt kristlus, olles inimesed muutnud „vaimus vabadeks“, kahandas ühtaegu vägivalda koguhulka? Tammsaare tõenäoliselt arvanuks, et just ristiusk kurja juur oligi. Üks uurija, esinedes saates, mis oli pühendatud Gilles de Rais' „õigeksmõistmisele“, ütles muu hulgas: „Mulle piisab juba sõna „inkviitsioon“ kuulmisest, et otsekohe hakata kahtlema kõigi nende otsuste paikapidavuses.“ Kes praegustest inimestest ei võtaks sellist suhtumist mõistmisega, aga ühtaegu väärriks meelespidamist küsimus: kas inkviitorid vaimsete vägede toime tõelust uskusid? Ainult suisa sõge võiks käesoleval juhul välja tulla mingite kahtlemistega. Aga kuidas on meiega, kas usume? Mitte kübekestki. Sellisel juhul aga – kust pärineb meie õigus nende inimeste üle hindavalt otsustada? Esmalt peaksime olema täidetud hirmuga nõidade ees ja alles pärast seda oleks mingi mõte inkviitorite tegevuse vaagimisel.

Oli nüüd põhjuseks kristluselt saadud vaimne vabadus või miski muu, kuid teateid võimuvastasest võitlusest on ajalugu talletanud õige kasinalt; vastasel juhul nõukogude ajaloolased, keda ju iseäranis huvitasid teated lakkamatust klassivõitlusest, oleksid teinud suuremaid avastusi. Kuidas olnuks võimalik ülemvõimu vastu sihiteadlikult võidelda, kui pühakirjas sõnaselgelt seisib, et igasugune võim pärineb Jumalalt?

Seda teravamalt hakkab silma, et too vabameelne uudishimu, mida juba varakristlikel aegadel ilmutatakse jumaliku tahtmise küsimuses, tuleb avaldumisele ka hilisematel aegadel, ja nimelt maise võimu olemuse vaagimisel. Mida ikkagi teha, kui maine valitseja, pärinegu tema volitused pealegi Kõigekõrgemalt, esineb ilmselgelt ülekohtusena? Sellisel juhul, vastab noorepoolne Aquino Thomas, tuleb teda kohelda nagu türanni: alamail olevat täielik õigus ülekohtusele ainuvalitsejale vastu hakata.

Kogu oma lühikese elu vältel kaalus skolastika suurkuju seda põhimõttelise tähtsusega küsimust: missugusel määral on inimestel õigus tõrjuda vägivalda vägivaldaga? Areng, nagu võibki arvata, toimub võimenduva mõõdukuse suunas. Nooremana oli Thomas kõike muud kui vaoshoitud; talle tundus, et pole mingit alust nõuda alamailt ülekohtuse türanni talumist. Ometi muutub ta aastatega üha ettevaatlikumaks, pöörates võrdset tähelepanu niihästi võimu päritolule kui ka valitsemisviisile. Ja mida põhjalikumalt ta kaalub, seda hõlpsamini hakkavad ilmuma mõõndused. Pole kahtlust, et ebainimlikult toimival türannil ei saa olla õigust valitsemisele, aga kus oleks tagatis, et järglane kujuneb eelkäijast paremaks? Ajutine anarhia seevastu, mille kestel tuleb hukkuda ka süüta inimestel, on enam-vähem mõõdapääsmatu. Kes ei teaks, et veretult toimunud võimuvahetusi tuleb pidada erandeiks; reeglit mööda pääseb uus võimur valitsema alles pärast varasema riigikorra kaitsjate hävitamist. Vägivallapuhangud osutuvad seega vältimatuks, sellal kui kujutlus paremast tulevikust jääb kõigest lootuseks. Kas poleks siis otstarbekam oodata ära valitseva türanni loomulik surm?

Tuleb tunnistada, et need arutlused, kolmeteistkümnendal sajandil kirja pandud, kõlavad ütlemata kaasaegselt. Miskipärast on halbadesse oludesse sattunuil kalduvus kujutleda, et halvemat sellest, mida nad parajasti kogevad, ei saa enam üldse ilmuda. Ometi on tagantjärele selgunud, et võimendumine halvemuse suunas ei tunnista mingeid piire.

Pole usutav, et Aquino Thomase (ja tema väljapaistvate kaasaegsete) seisukohad toimisid määravana, aga niipalju peab paika, et kristliku ajastu jätkudes ei tõusnud „klassivõitlus“ esiplaanile. Põhjus teadagi seisneb idealismis või, kui praegust väljendusviisi kasutada, keskaegses vaimupimeduses. Praegu on kõik keskaegne ajast ning arust ja seepärast

ammuse meelsuse kandjaid nimetatakse „idealistideks“. On tähis jutumärkidesse võetud, siis juba see näib piisavalt märkivat sisulist puudulikkust. Õigem siiski oleks jutumärkide kasutamisest loobuda. Elulähedastel inimestel on õigus pidada idealiste naiivseiks, aga see ei tohiks varju jätta mõiste tegelikku tähendust. Too viimane aga, tegelik tähendus, on väga lihtsalt kokku võetav: „idealist“ märgib isikut, kes inimülese i d e e määravust tunnistades jääb tuleviku kujundamise asjus enam-vähem passiivseks ja laseb end juhtida. Elulähedane inimene seevastu lähtub teaduslikust maailmapildist ja see teadagi alustab veendumusest, mille kohaselt inimesest midagi kõrgemat pole meile teada. Ja säärasel juhul, endastki mõista, kuulub tuleviku kujundamine täielikult inimese kompetentsi.

Kristliku idee toime ja järk-järguline taandumine on adutav veel uusaja esimesel poolel; igatahes saab sellist väidet näitlikustada suurimate, tollast aega määravalt kujundanud sotsiaalsete vapustuste toel. Talurahvasõda Saksamaal johtus suuresti tarvidusest ennistada algne ja tõeline usk; Luther ju püüdis mässajaid rahustada, aga kui ta ühel lepituskatsel oleks oma elust äärepealt ilma jäänud, siis tema esialgne meelsus teiseses raevuks mässuliste vastu. Inglise kodanliku revolutsiooni ajal avaldus religioosne moment juba nõrgemini, kuid täielikult see ei puudunud: kuningas oli rikkunud seadust, niisiis jumalikku tahet ja selle eest tuli tal vastust anda. Cromwelli kuulus, sõdureile määratud manitsus („Uskuge Jumalat ja hoidke püssirohi kuiv!“) mõjub otsekui revolutsioonilise meelestuse ühelauseiline kokkuvõte. Suure Prantsuse revolutsiooni ajal muutub ilmalik meelsus valdavaks: kuningast, jumaliku võidmisega pühitsetud üliolendist saab k o d a n i k Capet, s. t. riigi alam. Erilise selgusega annab kahestumine endast märku kuninga hukkamisele järgnenud aastail: surmanuhtluse kaotamisega ülendatakse inimelu kui selline kõigist väärtusist kõrgeimaks, kuid samas, kummaline küll, antakse teada, et Ülima Olendi mittetunnistamine on surmanuhtlusevääriline kuritegu.

Teatavasti jäi Suur Prantsuse revolutsioon lõpetuseta; võiks öelda, et ta jätkub tänase päevani. Pole võimalik mõne lausega kirjeldada, kuidas said valgustusajastul toime suurima kandvusega muutused, millel rajaneb praegune ilmalikkus; parimal juhul saab seda teha loeteluna esitatud teeside vormis. Põhjapanevaks kujunes siinpoolsuse ärapühitsemine: verbaalne Ülim Olend haihtus olematuks ja tõelisiks üliolendeiks hakati pidama riiki ning rahvast. Talurahvas, kes veel 17. sajandil (La Bruyère'i „Karaktereis“) koduloomadest palju ei erinenud, üleneb Rousseau silmis kõige vähem rikutud inimsuse kandjaks. Rousseau ja Herderi mõttekäikudele hakkavad toetuma romantikud, kes luulendavad üksindust, s. t. kõiki ühendava Idee kadumise tulemust, ja suutmatust armastada, s. t. jumalikkuse peatunnuse puudumist; Dostojevski ütleb hiljem (romaanis „Vennad Karamazovid“), et põrgu on suutmatuse armastada. Ühtaegu saab alguse selle maailma vürsti populariseerimine ja teenimine. Ennekõike on see johtunud romantikute poosetamisest ja provotseerimiskihust, aga samas tuleks meeles pidada ka nähtuse kestust. Moskvas, Skrjabini muuseumis rippuvat ka praegu mitte ainult Zarathustra, vaid isegi Gilles de Rais' „portreed“.

Koomilise varjundiga satanismi päripooleks kujuneb sotsialism: ilmalikkuse vaim, otsekui tammi tagant vallandunud vetetulv teeb mõtlejaile pikemata selgeks, et inimkonna suurimat heategijat tuleks näha täiusliku ühiskonnakorralduse leiutajas. Üheksateistkümnes aastasada kujuneb sotsiaaldemokraatia sajandiks: hakatakse rajama maapealset taevariiki. Suur Prantsuse revolutsioon oli kiriku riigist lahutanud ja siitpeale jäi kristlik idee iga riigialama erasjaks.

See ei tähenda, et „idealistik“ mõtlemisviis oleks kadunud täielikult; ikka jälle ilmub inimesi, kes ei häbenenud korrata, et ühiskonna parandamist tuleb alustada iseenda parandamisest. Aga ühendava idee puududes ei saa sedalaadi jutud leida kõlapinda; ilmalikustunud oludes muutub igaüks täiuse kehastajaks ja mõistagi talle tundub, et täiustada

ei tule ennast, vaid teisi. Kõik ehk ei teagi, et isegi Lev Tolstoi lõpetas oma kirjandusliku tegevuse väikesemahulise traktaadiga „Sotsialismist“, mis, kõigele krooniks, ilmus paberile nii-öelda tellimustööna. Noored tšehhi sotsialistid, soovides koostada endale meelepärast antoloogiat, pöördusid kuulsa kirjaniku poole pärimisega, kas too ei soostuks andma oma-poolset panust. Tolstoi tuli soovile vastu, kuigi tal samas tuli alustada tunnistamisest, et palvet täita pole võimalik, kuna ta ei tea, missuguseks peab ühiskonnakorraldus tulevikus kujunema. Vähe sellest; kirjanik ütleb otsesõnu, et inimesi, kes enda meelest arvavad seda teadvat („marxid, engelsid ja bernsteinid“), peab ta arengu kõige suuremaiks takistajaiks.

Meeldejäädvalt mõjub seegi, missugusel endastmõistetavuse toonil on ta rääkinud möödapäasmatust võitlusest võimu pärast, mida tulevikuuhiskonna loojad ei saa kuidagi vältida. Üldjoontes ollakse ju täiuse kujutlemisel sama meelt, aga üksikasjus mõtestused ei kattu; niisiis tuleb selgitada, kelle arusaama pidada kõige õigemaks, ja selle teeb selgeks üksnes kõige tõhusam vägivall.

„Tolstoi filosoofia“ (kuuldavasti on Georg Henrik von Wright avaldanud sellise pealkirjaga teose) jaotub üldjoontes kolmeselt. Esimese osa moodustab protestantlik arusaam kristlusest: religiooni siht seisneb kõlbelisuse kasvatamises ja selleni jõudmaks tuleb järgida oma sisehäält, s. t. südametunnistust, ainsat jumalikkuse avaldumist, mis osutub meile lähenetavaks. Teisena tuleb rousseauistlik arusaam inimühiskonna arengust: kogu arenguloo jooksul inimesed, kuuletumata oma sisehäälele, on järginud hoopis omakasu teenimisele ahvatlevat mõistust ja lõpptulemus kujunes sellele vastavaks: mida kõrgema seisundini on keegi ühiskonnahierarhias jõudnud, seda rikutumaks tuleb pidada tema loomust. (Rousseau oli tulevase kirjaniku jaoks nii oluline, et noorpõlves tavatses ta õigeusklikele omase risti asemel kaelas kanda Prantsuse valgustaja kujutisega medaljoni). Kolmanda põhiosana esineb Tolstoil ahimsa, õpetus vägivallatusest, millega tulevane kirjanik olevat tutvunud juba Kaasani kliinikus Burjaatiast pärineva vaimuliku vahendusel ja mis köitis teda sedavõrd, et kuuldu mõjul sai temast Kaasani ülikooli ida keelte teaduskonna üliõpilane.

Kaheldamatult on vägivallatus ainus tee, mida käies saab jõuda vägivalla peatamiseni, kuid kahjuks osutub see võimalikuks üksnes teoreetilisel. Teoreetiline võimalikkus kirjaniku eksi viiski; olles juhise evangeeliumist leidnud, kaldus ta seda pidama Kristuse tegeliku õpetuse avastamiseks. Kõik varasemad tõlgendajad olid olnud arvamisel, et tegemist on liiga kõrge, puuduliku inimloomuse suutmisi ületava nõudmisega, sellal kui Tolstoil õnnestus jõuda äratundmisele, et midagi võimatut siin tegelikult pole.

Nii võib tõesti tunduda, aga ainult senikaua, kuni me pole peatunud küsimuse olemuslikul küljel; olemuslikkuse vaagimisel selgub, et tegemist on õpetusega, mille väline vorm püsib lepitamatus vastuolus sisulise tagapõhjaga. Või siis äraseletatult: me suudame vihamehle andeks anda ja isegi teise põse pärast esimese löögi saamist ette keerata, aga selline suutmine eeldab (vaimset) üleolekut, just seda, mis enamusele, meie ise kaasa arvatud, hakkab kõige rohkem vastu. Ei jää see adumatuks ka lööjale ja seepärast ta meid teist korda, kui oleme põse ette keeranud, lööb kõrva äärde nii tugevasti, et põske kolmandat korda ette keerata meil enam ei tule.

Just see olemuslik külg muudab kiiduväärsete juhiste järgimise võimatuks; sõnades keelatakse andestama, s. t. suuremeelsust ja kõlbelisust edendama, aga sisuliselt edendab see leplikkus hoopis kõlvatust. Sõnad „sina pead alati andeks andma“ kõlavad meeldivalt, kuid nende sisuline tagapõhi on kokku võetav üleskutsena: elagu sigatsemine! See käib peaaegu kõigi leplikkust ülistavate manitsuste kohta; meie ju, evangeelse hõnguga sõnastusi mäletamata, eelistame ilmalikult varjundatud ütlist. Milleks pühakirjalik naiivsus, kui saab ütelda: „Sina ei tohi oma kultuuritust väljendada sõimamisega!“ Sisuliselt see tähendab: kui sinu suhtes sigatseti, siis sa mitte mingil juhul ära hakka sellest kõnelema, vaid sigatse

vastu! Siis ju kõik veenduvad, et sa ei püüa teistest parem olla, ja sind tunnistatakse täisväärtuslikuks inimeseks.

Kummalisel kombel Tolstoi, kes kogu elu pidi kogema, missuguseid ebameeldivusi põhjustab vaimne üleolek, jättis nimetatud juhul tõsiasja tähelepanuta; selle asemel korras ta üha uuesti, et üksainus sõjaväeteenistusest keelduja saadetakse küll Siberisse, kuid sellele vaatamata ta osutub siiski tugevamaks kui kõik volinikud, sõjaväelased, vaimulikud ja muud tsaarivalitsuse esindajad. Käesoleval juhul on tegemist sihiliku moonutusega. Kui keelduja osutuks tõepoolest tugevamaks, siis tema eeskuju leiaks järgijaid, kuid kahjuks demonstreerib ta oma käitumisega ainult vaimset üleolekut, põlatuimat kõigest. Enamus aga on alati tugevama, s. t. enamuse, s. t. iseenda poolt; iga valitsus võib juba ette kindel olla, et üksikute tõrksate ilmudes saab talle enamusest osaks täielik toetus.

Selles on põhjus, miks Tolstoi kuulutamisi võeti paremal juhul naljanumbrina; võitis, nagu ikka, too enamus, kes eelistas teadusliku mõtlemisviisiga prohveteid. Suund, mida järgis Venemaa riigilaev, polnud muudetav; muule lisaks saab väite paikapidavust tõendada isegi näitega klassikalise filoloogia valdkonnast. J. Orlov nimelt, oli ta nüüd klassikalise filoloogia professor või mitte, on aastal 1898 avaldanud ülevaate Cicero elust ja tegevusest, mis tõendab ümberlukkamatult, et autor jälestas Cicerot ja imetles Catilinat. On klassikaliste filoloogidega lugu sealmaal, siis riiki, kus nad tegutsevad, ootab väga ebamäärane tulevik.

Nagu üldiselt teada, ületas saabuviku ebamäärarus kõik ootused: 1917. aastal puhkes vägivaldla bakhanaal, millele oli määratud kesta aastakümneid. Kõige huvipakkuvamana ilmub tol juhul asjaosaliste veendumus oma toimeviisi õigsuses: keegi nendest ei kahelnud, et vägivaldla lakkamatut rakendamist tuleb pidada põhjendatuks. Ometi oli kõik alguse saanud protestist vägivaldla vastu; mispärast ei suudetud märgata, et uus ja tõeline võim valitseb oma eelkäijast vägivaldsemalt? Ilmselt olid taotlused nii õilsad, et kahtlusi vahendite lubatavuse osas ei saanud üldse tekkida. Ja tõepoolest, Lenin, kes on saanud kuulsaks oma resolutsioonidega „Maha lasta kõik, kuni viimseni!“, olevat oma teadliku elu lõpupäevil huvi tundnud esmajoones Moskva Suure Teatri kaotamise vastu; tema ju hoolis kõige alamate kihtide tasandi ülendamisest ja seepärast kõik nood teatrid, kõrgkihtide meelelahutus, tundusid talle lubamatu pillamisena. Enneaege surma tõttu jäi juhil eesmärk saavutamata.

Viimasel ajal on oletatud, et Lenini elajaliku julmuse asjus võiks ehk arvesse võtta ka tema süüdimatut seisundit; olgu nõnda, aga kuidas jääb teistega? Sverdlovi või Zinovjevi vaimset täisväärtuslikkust pole ometi keegi vaidlustanud. Kas proletariaadi juhil olid nii erakordsed abilised, et siis tal endalgi polnud võimalik nendest maha jääda?

Igatahes viis ta enamuse tahte võidule paremini kui keegi teine. Veelgi edukamalt tegutsesid tema elutöö jätkajad. Aastal 1929 ülenes „oktoobripööre“ „Oktoobrirevolutsiooniks“ ja 1934. aastal nimetas Stalin toimunu „Suureks Sotsialistlikuks Oktoobrirevolutsiooniks“; tähist enam ei muudetud ja tervelt poole sajandi jooksul ühel kuuendikul maailmast teati, et just seda sündmust tuleb pidada kõigest muudest tähtsamaks. Küsimus sellest, kas säärast suurusjärku asju võiks juhtuda ka edaspidi, jäägu esialgu vastuseta.

Kuid vähemasti praeguse maailmapildi osas ei saa kahtlusi olla. Aquino Thomase elukauged kaalutlused jäävad tõenäoliselt arvestamata ka tulevikus. Eluõigus kuulub markii de Sade'i ajaloofilosoofiale.